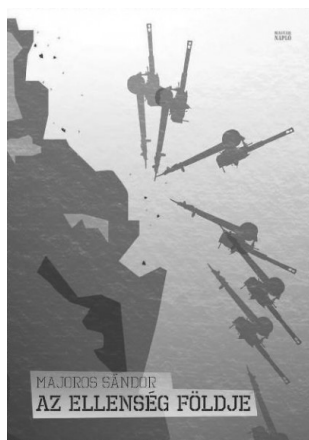

HAKLIK NORBERT

Két század határán, elveszette

MAJOROS SÁNDOR: AZ ELLENSÉG FÖLDJE

Magyar Napló
Budapest, 2017
146 oldal, 2500 Ft

”

A második világháború mindmáig képes regények és elbeszélések témájául szolgálni. Érdekes irodalomtörténeti pillanat, ahogyan literatúránk éppen most fedezi fel a nagy világégés utóéletét, azokat az eseményeket, amelyeket korábban önnön ingerküszöbe alá száműzött a közgondolkodás, mivel egyértelműen cáfolták volna azokat a mítoszokat, amelyek a második világháború tragédiáját degradálták a politikai öndefiníció eszközévé. Szántó T. Gábor *1945 és más történetek* című kötete például azzal a nézetrel számol le, amely a magyar zsidók elpusztításáért teljes egészében a náci Németországra próbálja áttolni a felelősséget, Závada Pál *Egy piaci nap* című regénye pedig azt a téveszmét cáfolja látványosan, amely a nem demonstratív baloldali / liberális nézeteket vallókra visszakézből hajlamos rásütni az antiszemitizmus billogát, és amely a baloldaliságot az antifaszizmussal azonosítva igyekszik magát legitimálni és erkölcsileg felsőbbrendűként feltüntetni.

Az első világháborút viszont mintha elfelejtette volna a jelenkori irodalom. Sőt: mintha a korabeli literatúra sem szentelt volna neki akkora figyelmet, mint amekkora feltételezhető volna az akkor történeteket személyesen megélt írástudóktól. Ennek a legnyilvánvalóbb oka az lehet, hogy az első világháború esetében az utójáték traumatikus hatása jóval erősebb, mint magáé a világégésé. Minden bizonnyal igaza van Kőbányai Jánosnak, amikor *Az elbeszélhetetlen elbeszélés*. *Az első világháború a magyar irodalomban* című kötetének bevezetőjében így fogalmaz: „Az I. világháború felidézéséhez a magyar köztudatban és kultúrában reflex-szerűen a végkifejtet: Trianon ténye és traumája társul. Nem maga a háború, hanem annak más eszközökkel folytatása: a világot felosztó nagyhatalmi vetélkedés számunkra oly tragikusan kedvezőtlen verdiktje (1920. június 4.). Minden, ami ezután következett be a magyar történelemben, ebből a sokkból és traumá-

ból nőtt ki – ez nem vonható kétségbe...”

Lehet azonban egy másik oka is annak, hogy az első világháború nincs súlyához illően jelen irodalmunkban. Ez az ok talán akkor ragadható meg a leginkább, ha belegondolunk, mely műnemekben és műfajokban jelentkezik hangsúlyosabban ez a hiány. Ha a lírát tekintjük, nincs okunk panaszra. Klasszikussá vált versek tömkelege foglalkozott a témával: ott vannak Gyóni Géza költeményei, na meg Babitstól a *Húsvét előtt*, a *Fortissimo*, és persze Adytól *Az eltévedt lovas*, az *Ember az embertelenségben* és az *Emlékezés egy nyár-éjszakára*. A nagyepikában viszont már jóval gyérebb a felhozatal: a valós- és áltudósítások jelen vannak, olyan klasszikusoktól is, mint például Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond vagy Szomory Dezső, viszont a máig maradandó első világháborús regényeket egy kézen meg tudjuk számolni – az egy kézen számba vehető leltár tételeit többek mellett Kuncz Aladárnak és Zilahy Lajosnak köszönhetjük, valamint annak, ha Tersánszkytól a *Viszontlátásra drágát* nem elbeszélésként, hanem kisregényként kategorizáljuk.

Az érem másik oldala: a kispróza. Azon belül is leginkább Pap Károly *Fent a Piaforán* című, elsőként a *Nyugat* 1934-es 14–15. számában megjelent alkotása, amely nem csak a Nagy Háborúról szóló irodalmi művek, de a teljes magyar novellisztika egyik csúcsteljesítménye is – köszönhetően annak, ahogyan egyetlen drámai helyzet apropóján, alig néhány oldalnyi szövegbe sűríti bele a soknemzetiségű Monarchia minden feszültségét, valamint az együtt élő különböző kultúrák közötti végleges bizalomvesztés tragédiáját. Talán éppen ez a novella szemlélteti a legkiválóbban azt, miért a rövidprózában és a versben találta meg leginkább a maga műfaját az első világháború. Az első világegés ugyanis drámai fordulópont, amelynek legnagyobb áldozata éppen a történelmi folyamatok által, természetes folyamatok eredményeképp kifejlődött – mai szóval élve – multikulturalizmus volt. A világháborúval véget ér az együttélés évszázadokon át jól működő kultúrája, hogy aztán elkezdődjék a genocídiumokkal, Holokauszttal, ki-, be- és áttelepítésekkel terhelt huszadik század, amely úgy is leírható, mint egy Sarajevótól Sarajevóig tartó kísérlet a tizenkilencedik századi nemzetállam-eszmény érvényre juttatására, a legmodernebb technika és a hozzá társított „étosz” eszközeivel.

Az első világháborúról írni ezért egyszerre kihívás és lehetőség: az nyúlhat a legeredményesebben a témához, aki képes annak fordulópont-jellegét tömören, rövid terjedelemben, teljes drámaiságában megragadni. Vérbeli novellaírónak való terep – és Majoros Sándor személyében van olyan vérbeli novellaírónk, aki szimbolikus és földrajzi térként is első kézből ismeri a vidéket, ahol Gavriilo Princip kezében eldőrdült a huszadik század kezdetét jelző startpisztoly.

Majoros *Az ellenség földje* című kötetének novellái a békeidők – az első világegéssel odateszett világ – utolsó pillanatait ragadják meg. Háborús novellák, anélkül, hogy háborúznának bennük – tényleges fegyveres összecsapásra csak a záró novella utolsó oldalain kerül sor. Majoros novellái arra a szürke zónára koncentrálnak, amely már nem béke, de még nem is háború – arra a néhány napra, amelynek során a Monarchia hadserege végigmasírozott Bosznián, a szerb határig. „Végigmasírozott”, írtam, pedig Majoros novelláiban ez minden, csak nem masírozás – a *Megállj, megállj, kutya Szerbia* zenei aláfestésével harsogó, groteszk önbizalomtól áthatott első pillanatok kivételével talán. Olyannyira nem, hogy *A spártai fiú és a róka* című darab főhőse például hascsikarástól gyötörve marad le egységétől – ami remekül helyezi idézőjelbe a háborús romantika és a hősiesség toposzait, mindemellett arra is alkal-

mat teremt, hogy a szerző bekezdésről bekezdésre adagolva, következetesen felépítse az ismeretlen közegbe került egyén kiszolgáltatottságának élményét.

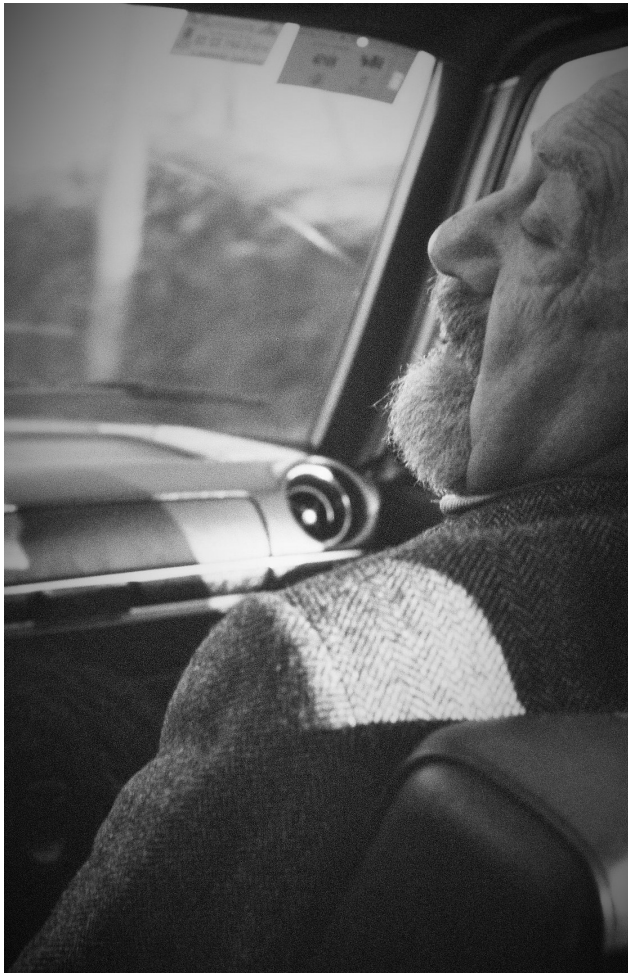
Majoros kötetének központi motívuma éppen ez: a kiszolgáltatottság. A hadsereg útja Bosznián keresztül ugyanis nem csupán térbeli, hanem szimbolikus utazás is, amely az „oda-csapunk egyet a szerbeknek, aztán mindenki visszamegy az unalmas békebeli tudósítások és báli riportok világába” (5) magabiztosságától vezet a Drina-parti golyózápor pánikjái, amelyben a ráció és az ok-okozati viszonyok érvényüket veszítik, és már az sem segít, ha a novellahős arra esküdözik, megmenti a szerbség számára a Milos Obilics legendájából ismert „rigómezei kést, de ehhez az kell, hogy hagyják abba ezt a baszakodást!” (146)

Az ellenség földje novelláiban – újabb jelentésréteggel gazdagítva a címet – a földrajzi tér szimbolikussá válik: a békés hátországot maguk mögött hagyva a katonák egyszersmind azt a biztonságot és ismerős közeget is maguk mögött hagyják, amelyet az Osztrák–Magyar Monarchia megtestesített. A kötet egyik bravúrja, hogy ezt a változást Majoros tájleírásai is remekül érzékeltetik, például így: „A települést egy boszniai viszonylatban bővizű, sebes sodrású folyó szelte ketté, amely a Balkánra jellemző magas helyek közül éppen itt tört ki egy lapályosabb, kevésbé barátságos, szinte már alföldinek tűnő tájra, bár a vadságát továbbra is megtartotta. Aki valamilyen furcsa véletlen következtében idetévedt, úgy érezhette, hogy határtelkélőhöz érkezett, ami az utolsó megálló egy számtalan veszélyt rejtgető, ismeretlen ország szíve előtt. A folyó völgy déli irányban már rohamosan keskenyedett, úgyhogy mire az utazó maga mögött hagyta a várost, az Alföldet idéző, lágyan hömpölygő mezők helyett egy kőcsipkés szakadék szélén találta magát, amelynek mélyén úgy tajtékzott a víz, mintha a pokol tüze forralta volna.” (6) A földrajzi tér Majoros világában gyakran önmaga avanszál legyőzendő ellenségé – például a kötetnyitó, *A név nélküli* című novellában, amelyben a vonuló katonáknak azzal a próbatétellel kell megbirkózniuk, hogyan juttassanak át egy nehéz tarackot a szakadék oldalában kígyózó, esővíztől fellazult út egyik kanyarulatán (amely terület a topográfiai térképen veszélytelen völgyként tűnik fel), vagy az *Egy marék vágott dohányban*, ahol konkrétan a terepviszonyok válnak felelőssé a katona haláláért.

Végeredményben a novellák mindegyike – még az olykor Rejtőt, máskor Hašekot idéző humorú, komikusabb hangvételű írások is, például *Az ezredes kutyája* vagy a *Kávédő a Baščaršiján* – következetesen olyan helyzetbe kalauzolják el főszereplőiket, ahol azoknak egy ismeretlen közegben kell boldogulniuk, úgy, hogy e közeg szabályait a belőle való kiút keresése során, „élesben” kell felfedezniük. Ezeket a helyzeteket a szerző rendre megspékeli olyan mikroepizódokkal, amelyek keveset markolva fognak nagyon sokat, és afféle jéghegy-csúcscént érzékeltetik a Monarchia békés felszíne alatt munkálkodó feszültségeket, vagy a balkáni nemzetek antagonisztikus ellentéteit – például amikor a Monarchia egyik horvát közkatonája azt javasolja a hadnagynak: a környékben nézelődő szerb parasztot bízzák meg azzal, hogy átjuttassák a tarackágyút a veszélyes útszakaszon, elvégre „ha az ágyú megsemmisül, márpedig nagyon úgy néz ki, sokkal könnyebb lesz úgy elszámolni vele, ha azt írja a jelentésbe, hogy egy szerb szabotőr okozta a balesetet” (13–14), vagy amikor a *Szamar-temetésben* a lelőtt jószág gazdája nyúzni tanítja a horvát és a (feltehetően) osztrák közlegényt, lévén, hogy „a szamarat ugyanúgy kell megnyúzni, ahogy az embert”, és ez a tudás egyszer még a két katonának is „jól jöhet” (44).

Majoros példás írói önmérsékletének és a látványos, ám olcsó megoldásoktól való tartózkodásának hála úgy fokozza a végleteleg a feszültséget ezekben a novellákban, hogy a végső,

katartikus robbanás rendre elmarad. A kényelmetlenség-érzet, az *ellenség földjén* járás bizonytalansága és fenyegetettség-élménye azonban novelláról novellára egyre fokozódik, mígnem a valós és képzeletbeli tér végpontjára, a Drina partjára jutva rászabadul a szereplőkre és az olvasóra a huszadik század. Egy letűnt világ utolsó pillanatainak vészjósló krónikája ez a könyv, és egyszermind kiváló példája annak, hogy a száz éve véget ért Nagy Háború irodalmi feldolgozásában még ma is vannak bejárásra váró, szűz területek – konkrét, földrajzi térként és szimbolikus értelemben egyaránt.

ÚTBAN A TENGERSZEMEKHEZ (1988)